№ 120 Յուլիսի 12 (24) 1880 Յուլիսի 12 (24) № 120

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլի.
Առանձին համարները 5 կոպէկով.

Բաժանորդ գրվում են միայն խմբագրատան մէջ.

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ“

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր տողին 2 կոպէկ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հային վնասողը հայն է.—Ներքին տեսութիւն. Նամակ Բագուից. Նամակ Ախալցխայից. Նամակ Քարվանսարայից. Նամակ Նոր-Նախիջեւանից. Նամակ խմբագրին.—Արտաքին տեսութիւն. Թիւրքիա. «Polit. Corresp.» լրագրի թղթակցութիւնը. Թրօթեր, Թօմաս Պօյաճեան և ընկերք. Նամակ Թիւրքիայից. Արտաքին լուրեր.—«Մշակի» հեռագիրներ.—Յայտարարութիւններ.

ՀԱՅԻՆ ՎՆԱՍՈՂԸ ՀԱՅՆ Է

Կ. Պօլսի «Մասիս» լրագիրը շատ ուղիղ է ասում թէ Վնասակները միշտ հայ են լինում...

Եւ ճշմարիտ ոչ ոք այնքան չէ վնասում հայերին և հայութեանը որքան իրանք հայերը: Հայութեան ամենակատաղի թշնամիները միշտ իրանք հայերն են եղել և մինչև այժմ էլ իրանք հայերն են լինում:

Հայութեան ամենաանհաշտ թշնամի հայ Հասունն է, հայութեան ամենավնասակար դաւաճան հայ Պօյաճեանն է, հայութեան ամենակատաղի հալածողները մահմետական հայերն են....

Երբ որ մի օտար անձ, օտար կուսակցութիւն, օտար աղանդ, օտար պետութիւն կամենում է վնասել հայերին,—պէտք է դիմէ նոյն իսկ հայերին և անպատճառ հայերի մէջ կը գտնէն բաւական թւով դաւաճաններ, որոնք ամենամեծ յօժարութեամբ յանձն կառնեն վնասել հայութեանը:

Գուցէ աշխարհիս երեսին ոչ մի ազգութիւն չը կայ, որ ներկայացնէր դաւաճանների այդքան մեծ կոնտինգէնտ որքան հայ ազգութիւնը. Վասակ, Հասուն, Պօյաճեան, Գաղեան էֆէնդի իսկ հայ ազգային տիպերն են....

Մենք հրաժարվում ենք այդ տեսակ տգեղ երևոյթի պատճառը բացատրելուց: Արդեօք դա ազգային յատկութիւնն է, կամ կրթութեան պակասութեան նշանն է մեր ազգի մէջ, ազգային համերաշխութեան բացակայութեան նշանն է,—չը գիտենք:

Գուցէ այդ երևոյթի պատճառը այն է որ հայերիս մէջ ազգային գաղափարը մեր ամբողջ պատմութեան մէջ իր կատարեալ զարգացման աստիճանին երբէք հասած չէր, հայերիս մէջ այնքան զօրեղ չէր ազգային համերաշխութեան զգացմունքը, որքան իւրաքանչիւր անհատի մէջ եսականութեան զգացմունքը, որ հասցնում էր հային մինչև հրէշաւոր նիւթասիրութեան և փառասիրութեան զգացմունքը, ի վնաս ընդհանուր ազգային շահերի:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԲԱԳՈՒԻՑ

30 Մայիսի

Համբարձման տօնին բարեպաշտուհի տիկին Եղիսաբէթ Ազանեանցը ինձ յանձնեց տասն րուբլի ձեր խմբագրութեան միջոցաւ Վանի սովատանջներին հասուցանելու համար: Այդ դրամը որը ահա ուղարկեցի ձեզ, ինձ յանձնելու ժամանակ արտաբերեց և հետևեալը թէ «Մենք մի քանի բարեկամներով գնացել էինք զբօսանքի, ուր կարծես թէ մի ծանրութիւն ճնշում էր իմ սիրտը և թոյլ չէր տալի նորան զուարճանալ. այդ ծանրութիւնը Վասպուրական աշխարհի մեր սովատանջ եղբայրների և քոյրերի հոգսն էր, որ պատճառում էր տխրութիւն ոչ թէ միայն իմ այլ և շատ ու շատ սրտերի. Վերջապէս առաջարկեցի իմ ընկերակցուհիներիս մասն հանել մեր սեղանից մեր հեռաւոր սովատանջներին, որ ուրախութեամբ և դառն զգացմունքով ընդունվեցաւ սեղանի վրա, ուր գումարվեցաւ տասն րուբլի.» Նուիրողներն էին.—Եղիսաբէթ Ազանեանց, Թեկլէ Եսանդուլեանց, Նինա Վերմիշեանց, Ամբակում Վերմիշեանց, Անյայտ ոմն, Александра Федин-кова. Անյայտ ոմն, Եկատերինա Այվազեանց, Առաքել Տէր Գաբրիէլեանց, Авдотія Щербакова. Իւրաքանչիւրը մի մի րուբլի.

Խորէն քահանայ Միրզաբէգեանց.

ՆԱՄԱԿ ԱԽԱԼՑԽԱՅԻՑ

2 յուլիսի

Ձեր լրագիրը անդադար կարդալով համոզվեցայ, որ ձեր լրագրի ընդհանուր միտքն է ոչ թէ կրօնի խտրութիւն ձգել հայերիս մէջ, այլ առանց վիճելու կրօնական հարցերի վրա, ջանալ ազգի միութեան գործին նպաստելու. Ես աւելի էլ հաստատվեցայ իմ համոզմունքներիս մէջ, երբ բացի ձեր յօդուածներից, կարդացի և պ. Ամիրխանեանցի յօդուածները «Մշակի» մէջ.

Գիտենալով, ուրեմն, որ «Մշակը» համակրում է ամեն մի ազգային երևոյթին, առանց ուշադրութիւն դարձնելու կրօնին, փութանում եմ գրել ձեզ մեր Ախալցխայի հայ-կաթօլիկներիս ուսումնարանի մասին.

Այն կաթօլիկները, որոնք բնակվում են քաղաքիս Ռապաթի Ցուղրութ կոչված թաղում, հայեր էին, որոնք դեռ շատ տարի սորանից առաջ ունիտօրներ ասված կաթօլիկ միաբանութեան ձեռքից ընդունեցին կաթօլիկութիւնը. Այժմ, նրանք իրանց մայրենի լեզուն կորցնելով, վրացի են ասում իրանց և կամենում են հաստատել իրանց վրաց ծագումը. Դեռ կան կենդանի մնացած մարդիկ, որոնք յիշում են որ 70 տարի առաջ այդ հայերը լուսաւորչական էին.

Մօտ օրերումս մեր ազգային ուսումնարանի հարցը մեծ խռովութիւնների առիթ եղաւ մեր հայ-կաթօլիկների մէջ. Մեր կաթօլիկ հայ ազգաբնակութիւնը իր քահանաներով, երկու կրօնական կուսակցութեան է բաժանված՝ հասունեաններ և հակահասունեաններ. Հակահասունեանները ազգաթական հայ-կաթօլիկներն են, իսկ հասունեանները, այսինքն վրացի իրանց անուանողները, ընկեր են. Մեր պատուելիները ցանկանում են Սրբ. Յովհաննէսի և Սիմէի Թիլիսայի եկեղեցիներում մտցնել վրացերէն լեզուով արարողութիւններ և ընկուզեցին արդէն՝ մեր ուսումնարանի դասատուութեանց էլ վերցնել հայերէն լեզուն. Այժմ հայերէնը երկրորդական տեղն է բռնում մեր դպրոցում, շնորհիւ մեր քահանաների, որոնց նպատակն է մեր մանուկներին զրկել, ստանայ և սրա նման գեղջկական բաներ սովորեցնել, բայց աշխատել ժողովուրդը հեռու պահել ազգութեան գաղափարից. Այն օրէն երբ վախճանվեցաւ Յ. Պօղոս ծայրագոյն վարդապետը, որի շնորհիւ և հաշւով կառուցվեցաւ 1850 թւին մեր դպրոցը սուրբ Յովհաննէս եկեղեցու մօտ, հայ-կաթօլիկ եկեղեցին ստացաւ հռոմէական եկեղեցու կերպարանք. Նորանից յետոյ հայր Ալէքսանդր վարդապետ Արարատեանց աշխատեց կրկին ազգային կերպարանք տալ հայ-կաթօլիկ եկեղեցուն, բայց նրա ջանքերը զուր անցան, որովհետև նա հալածվեցաւ հասունեաններից և իրանց վրացի անուանող հայ-կաթօլիկների մասից.

Այժմ մենք մոլորված ենք մնացել և չը գիտենք ինչ անենք. Վտանգը մեծ է. Եթէ մեզ չուղարկվէն ուսեալ, հայադէտ և լուսաւորված վարդապետներ, օրինակ Վենետիկի Մխիթարեան ուխտից, մեր այստեղի հայ-կաթօլիկ համայնքը բոլորովին կը կորցնի իր առաջվայ ազգային կերպարանքը.

Դուք լուսաւորչական հայերդ ասում էք, որ ձեր ազգային գոյութիւնը, ձեր հայ լինելը կախված է լուսաւորչական եկեղեցուց. Մենք կաթօլիկ-հայերս նոյնպէս ասում ենք որ մեր ազգային գոյութիւնը, մեր հայ-լինելը կախված է մեր կաթօլիկ եկեղեցուց. Եթէ հայոց լեզուն վերցնէք լուսաւորչական եկեղեցուց ու դպրոցից, լուսաւորչական հայերը կը դադարեն հայ լինելուց. Նոյնպէս և եթէ հայոց լեզուն վերցնէք հայ-կաթօլիկ եկեղեցուց և հայ-կաթօլիկները կը դադարեն հայ լինելուց. Ուրեմն հիմքը ազգութեան՝ հայոց լեզուն է.

Երևակայեցէք որ մահմետական հայերը թարգմանէին իրանց սուրբ գիրքը, իրանց Ղուրանը հայերէն լեզուով, իրանց քարոզները այդ գրքի մեկնութեամբ իրանց մզկիթներում հայերէն լեզուով տային, իրանց դպրոցներում հայերէն լեզուով դասատուութիւն անէին,—և ահա նրանք էլ հայ կը դառնային.

Կրօնը առանց մայրենի լեզուի, ազգութեան հիմք չէ կարող լինել, ինչ և լինի այդ կրօնը.

Ե՞րբ կը հասկանան այդ ճշմարտութիւնը մեր հայ-կաթօլիկները.

Հայ-կաթօլիկ

ՆԱՄԱԿ ՔԱՐՎԱՆՍԱՐԱՅԻՑ

Ներկայ տարւայ անցեալ ամիսներում «Մշակ» լրագրի համարներից մէկի մէջ, իմ մասին տպված էր, որ ես աղքատներին ձրի հաց եմ բաժանել. Թէև ինձ շատ անախորժ թվեցաւ, որ յայտնի թէ ես աղքատներին օգնում եմ, բայց արդէն տպված էր, այլ ես ոչինչ չէի կարող անել. Միայն այդ լուրը գրող պարոնին բերանացի յայտնեցի իմ անբաւականութիւնս.

Բայց, հակառակ առաջնին «Մեղու» լրագրի № 41 մանր լուրերի մէջ, ինձ և կնոջս վրա գրված էր հետևեալ զրպարտութիւնները, իբրև թէ ես ոչ թէ աղքատներին ձրի հաց եմ բաժանել, այլ անճար մարդոցը մի պարկ (5 պուդ) ալիւրը վաճառել եմ 16 րուբլ 50 կոպէկով և որովհետև գնողները իսկոյն և եթ վճարել չեն կարողանում, ուստի ակամայից ստիպվում են երեք ամսից յետոյ փողի հետ ներկայացնել 8 պուդ ցորեն՝ տոկոսի հաշւում. «անճարն է կերել բանջարը» իսկ հետեւալը կնոջս վրա՝ նոյն պարոնի կինը իր մարդուց վար չէ մնում ողորմութիւն տալում.

«Ասում են մի վանեցի մուրացկան նորա հաց խնդրելու ժամանակը վրա է հասնում և մի կտոր հաց խնդրում, այն ինչ գթասէր տիկինը կտրած ադիւսի կտորն է առաջը շպրտում, ասելով առ քեզ հաց. Այս էլ լաւ է, որ մարդ ու կին մի սրտի են.» Որպէս երևում է, լուր գրող պարոնը կամեցել է ճշմարտութիւնը ռամիկին տալ. Ես չը գիտեմ ինչպէս գրված նա գրել է այդպիսի աններելի սուտ.

Մեր մէջ, մեր պապական սովորութիւնը մինչև այսօր էլ տիրապետում է, որ մեր դուռը եկողին դատարկ յետ չենք դարձնում և մեր կարողութեան չափ ողորմութիւն ենք տալիս, ինչ ազգից էլ որ լինի. Այն ինչ, եթէ մեր դուռը գալու լինի մի հայ աղքատ և իմ կինը հացի տեղ նորա առաջը շպրտէ աղիւս,—այդ բոլորովին սուտ է, և շատերը կը վկայեն որ այդ լոկ զրպարտութիւն է.

Ուրեմն լուր գրող պարոնը թող ամաչի և իրան խաղալիք չը համարէ մի անմեղ կնոջ պատուին դիպչելու. Երկրորդ այն, որ իբր թէ ես աղքատներին ձրի հաց չեմ բաժանել, դարձեալ կրկնում եմ թէ ես չէի ցանկանայ, որ իմ տուրքս յայտնվէր, բայց լուր գրող պարոնի երեսը սեւցնելու համար ես կը ներկայացնեմ ստորագրված վկայական և գիւղական կառավարութեան կնքով վաւերացրած, որ ես աղքատաց ձրի հաց եմ բաժանել, այնուհետև թող լուր գրող պարոնը պատասխանի ինչպէս հարկն է.

Մի և նոյն ժամանակ խոնարհաբար խնդրում եմ «Մեղու» լրագրի յարգելի խմբագրին, և յոյս ունեմ, որ նա հրապարակաւ կը յայտնէ լուր գրող պարոնի ով լինելը, այնուհետև մենք կը վարվենք պարոնի հետ, որպէս պահանջում է օրէնքը.

Կարապետ Յովակիմեանց

ՆԱՄԱԿ ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԵՒԱՆԻՑ

21 յունիսի

Ձեր պատուական «Մշակ» լրագրի խմբագրատանը ուղարկած էի ապրիլի 2-ին հանգանակութեամբ ժողոված մեր քաղաքի մէջ ՚ի նպաստ Վանի և Ալաշկերտի սովատանջների 850 րուբլի. այժմ ես այդ հանգանակութեան շարունակութեանն յաջողվեցաւ հաւաքել այլ ևս 314 րուբլի, որն ուղարկելով ձեր խմբագրատունը նուիրատուաց ցուցակի հանդերձ, խնդրեմ բարեհաճեցէք տպագրել նուիրատուաց ազգանունները «Մշակ» ազգային լրագրի էջերում—և փողը հասուցանել ուր որ հարկն է.

Егоръ Поповъ 2 р., Ղազարոս Զուպուխճեան 1 ր., Աստուածատուր Ջափրնեան 5 ր., Գրիգոր Խալբախճեան 5 ր., Սարգիս Սարըյեան 5 ր., Ոմն 1 ր., Յարութիւն Յովհաննիսեան 1 ր., Նազարէթ Խօջապարոնեան 5 ր., Խաչատուր Փայքըսեան 1 ր., Մարտիրոս Մինասեան 3 ր., Սերովբէ Աճեմեանց 50 ր., Եպիփան Պոպովեանց 5 ր., Անդրէաս Թիթրով 3 ր., Մինաս Շարոշնիկով 3 ր., Գրիգոր Խարթկեանց 3 ր., Գրիգոր Օպերեան 5 ր., Մելքոն Մերճանեան 3 ր., Семенъ Лазаревъ 2 р., Գէորգ Մաթոսով 3 ր., Գէորգ Ալխանեան 10 ր., Հռիփսիմէ Կարապետեան 25 ր., Կարապետ Ջեռնեան 5 ր., Կարապետ Մենտիկեան 5 ր., Պաղտասար Պօչեան 5 ր., Խ. Կինէչեան 3 ր., Գէորգ Տիւլպէնտճեան 1 ր., Պօղոս Շիրինեան 3 ր., Թագուհի Փիստեան 5 ր., Сол. Соколовскій 3 р., Գեղեցիկ Պօպօվայ 3 ր., Խաչատուր Շոռշոռեան 1 ր., Գէորգ Մելիքով 1 ր., Фр. Ив. Герревичъ 2 р., Յովհաննէս Թօխեան 3 ր., Եղիա Փիրիշչիկով 2 ր., Ոմն 10 ր., Մելքիթ Ջեռնով 10 ր., Աննա Քաշնարեան 15 ր., Արամ Տէր-Աբրահամեան 3 ր., Գասպար Կարապետ Օղլուեան 2 ր., Սերովբէ Տրապիզոնցեան 5 ր., Թորոս Պըռըեան 1 ր., Մկրտիչ Ջաւըխեան 3 ր., Գրիգոր Պարոնեան 5 ր., Ղազարոս Պէտէլեանց 1 ր., Մանուէլ Ախայեան 1 ր., Սրապիոն Սոլախեան 1